

XXIX Elämää pyyntipaikalla

1. Lohijuhla ja patopäivät

Jokaisen suurpadon lähimmällä rantatörmällä oli *kenttä* eli kemi – sanat kuuluvat yhteen¹ –, jonne sydänkesän elämä keskittyi monimuotoisena. Siellä oli *asento*, siellä asustivat pyyntikunnat, siellä vierailivat osakkaat ja naapurit, kävivät herrat ja kerjäläiset. Kenttää reunustivat aitat, joita Taivalkoskella oli vielä 1922 kymmenen vierivieressä; Kaakamon Niemipadolla aittoja oli 1947 alun toistakymmentä. Uudempia mutta tärkeitä rakennuksia olivat lohikellarit, joissa saalis säilytettiin myyntiin saakka.

Jos kenttä ei ollut aivan talojen äärellä, oli sille rakennettu neliseinäinen *kota*, *pirtti* (Muurola) tai *vahtitupa* (Kaakamo), jossa pahalla säällä majailtiin. Kodan edustalla oli nuotiosija ja istumatelineet. Myös kodassa oli tulisija sekä matalat lauteet nukkumista ja lepäilyä varten. Talon läheiselläkin kentällä saattoi olla keittokota.

Kesän päätapahtuma patokentällä oli *lohijuhla*. Heti kun ensimmäiset lohet oli Könkään padolla saatu lanoista, ne keitettiin kodassa ja koko kullekunta kerääntyi syömään lohilientä ja kookkaita kalapaloja, ensimmäisinä padon tekijät. Syötiin lujasti, hyvin lujasti. Ruokahalua kiihotettiin lauseella: »Ei patokhan anna, jos ei kalaa syyä.» Tämä lause selittää koko juhlan uskomuksellisen pohjan. Muurolassa kerrotaan vanhojen sanoneen, että »jos patomiehille ei ensimmäisiä lohia anneta, niin kesän saalis jää pieneksi». Könkäällä muistetaan, että ennen lohijuhlaan liittyi myös ahkerahko ryyppyjen otto, mitä varten koskikohdassa säilytettiin erityistä pahkalippiä. Taivalkoskella kalajuhlan nimi olikin *juoppopäivä*, joka alkoi jo karsinan laitavaajoja lyötessä. »Piti juua viinaa ja syyä lohta (ensimmäiset), niin kalastus menestyi».² Tämän »uhriviinan» nauttiminen vaihtui jo vuosia sitten kahviin, jota myös juotiin paljon voimakkaan lohenlihan paineeksi.

Korvan padon lohijuhlaan saapui koko tienoo, väkeä aina Viitakoskelta ja Ruotsalasta saakka, vaikka viimeksi mainittu kuului Alatornion pitäjään. Lohta keitettiin suuressa padassa. Keitoksen päältä kuorittiin rasvaa suuriin puukaaroihin ja varsinainen liemi suurustettiin jauhoilla velliksi. *Syömämiehet* istuivat pitkien pöytien ääressä, keskellä pitkät lohikaukalot. Rasvaan hyppysin kastettu

¹ R.E. Nirvi, Virittäjä 1948, 249.

² Klemetti 1964, 64; T.I. Itkosen matkalta 1922. KM.

Kuva 191. Värikivennosto. Mies vieressä seuraa, että kivi todella irtoaa maasta. Kivi painaa 137 kg. Könkään patokenttä. Valok. Ingalill Granlund.

lohipala *pallistettiin* leivän ja suolan kera, *valkeanaamaista velliä* ryyppättiin päälle.

Lisäksi Korvan padolla oli tapana pitää jonkin kerran pyyntikauden kuluessa *patopäiviä*, jonne saivat tulla päivästä kuultuaan kaikki asiasta kiinnostuneet lähiseudun asukkaat syömään lohta, kunhan toivat suolan ja leivän tullessaan. Ne olivat tavallaan ensimmäisen lohijuhlan kertausta. Aiheena patopäivän järjestämiseen oli esim. se, että pyynti oli joutunut siihen vaiheeseen, että »patokustannukset oli saatu maalle». Silloin keittolohet voitiin ottaa yhteisestä jakamattomasta erästä. Patopäivillä lohia myös paistettiin pihtiin puristettuna vartaassa. Kypsä lohi asetettiin laudalle tukeilla istuvien syömämiesten väliin. Siitä kukin otti sormin palan punaista rasvalta tuoksuvaa lihaa. Ruoka maistui erinomaiselta, mutta tyydytti yhtäkkiä ruokahalun niin tarkoin, ettei olisi saanut enää palaakaan niellyksi. – Mainiot kokkapuheet ja voimain koetukset kuuluivat myös patopäivien ohjelmaan. Könkään patokentällä oli mm. pyöreä *värikivi* (kuva 191), jota jokainen itseään voimamieheksi luuleva pyrki nostamaan. Erityisesti sunnuntait muodostuivat uteliaiden sivullisten käyntipäiviksi.

Kuva 192. Herrasvieraita (tohtorit Granlund, Nirvi ja Vilkuna) lohipyöydän ääressä Pietinsaaren patokentällä 1947. Suojana vanha vene.

2. Vierailut, vaihtotoimet ja virkamieskäynnit

Tavallisina päivinäkin kävi kentällä vieraita. Virkamiehille ja papeille keitettiin auliasti lohta, annettiin mukaankin. Tämä oli vanha räsitus. Kemin talvikäräjillä 1617 rahvas oli valittanut, että papit, nimismiehet, lohivoudit ja monet muut vierailijat tulevat parhaana pyyntiaikana padoille ja kokevat luvatta pyydyksiä, minkä laamannioikeus nyt kielsi. Omasta puolestaan rahvas kyllä lupasi kestitä ja auttaa matkustavia, erityisesti »hyviä herroja, maaherraa ja muita kunnon miehiä», kunhan saavat pappilasta kuulla heidän matkoistaan.³ Kirkkoherra siis takasi, että herraskulkija oli oikealla virkamatkalla.

Itselleen pyyntimiehet keittivät päivittäin kalaa niin runsaasti, että siitä aina jäi tähteeksi, mitä nauttimaan saapuivat *roijot*, siis köyhät vanhukset ja lapset, joille patokenttä oli koko pyyntikauden ruokaisa vierailupaikka. Ehkä liiasta anteliaisuudesta johtuen Korvan padolla oli pyyntimiesten *ruokakala*, jonka he saivat ottaa jakamattomasta erästä, viime vuosina sovittu 30 kiloksi päivää kohti. Vanha sääntö lupasi jonkin verran enemmän, mutta myös vähemmän. V. 1827 Kemin

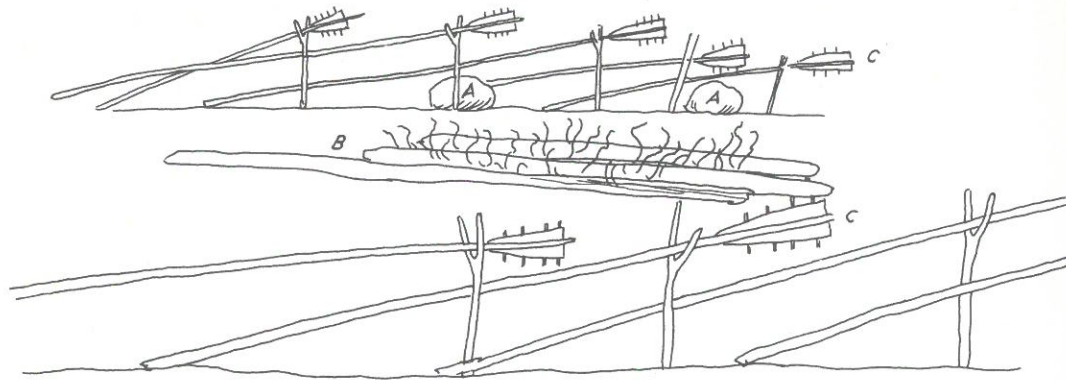
3 OMA C: 11, n:o 6 (41).

Kuva 193. Kilpelän veljekset paistavat nuotiolla vieraille lohienpuolikkaita. Kõnkään patokenttä. Valok. Ingaliil Granlund.

pitäjänkokouksessa sovittiin, että »patoväen ravinnoksi eli ruokakalaksi saavat patoisäntämiehet pyytöajan alla, Poikkipadon, Korvan ja Ämmänkosken kulletkunnissa joka päivä parhaan saaliin aikana keittää kuusi, ja kaikissa muissa kulletkunnissa ainoastansa kolme lohta; kaikki yhden leiviskän (8,5 kg) painoista; mutta sitten kun saalis sanottavasti vähenee, ainoastansa yksi lohi joka päivä kusakin kulletkunnassa, ja koska saalis lopulla pyytöä tulee kovan vähäiseksi, niin ei saada mitään siitä ruaksi otettaa.»⁴ Kun sydänkesällä saatiin miesten muonaksi panna pataan 51 kg lohta, niin oli siinä palaa vierailijoille ja jäi tähdettä köyhälle kansalle. Ja kaiken varulta sama päätös sisälsi lisämyönnytyksen: jos niin tapahtuisi, että sovittu lohimäärä ei riittäisi ravinnoksi, niin patoisännällä oli lupa antaa jokin lohi lisää. Tämä kävi tarpeelliseksi, milloin tarvittiin apuväkeä padon korjaamiseen tai milloin tuli arvokkaita vieraita saattajineen. »Joka päivälliseksi siellä [Muurolan padolla]», kertoo Jaakko Fellman muistoina kesältä 1803, »keitettiin *asunnolla* eli leiripaikalla lohta paikalle kertyneille yhtiömiehille. Muutamia lautoja otettiin esiin ja niille nostettiin keitetty lohi valtavasta padasta, sen jälkeen kun siitä oli ensin tuohiropeisiin ammennettu uiskenteleva lohensrasva

4 Malmgren 1869, 148.

Kuva 194. Lohenpuolikkaat on puunauloilla tuettu levälleen vartaaseen. Vartaat nojaavat hankopuihin, joita saattaa olla nuotiopaikan molemmin puolin kymmenkunta. Keskellä pitkistä hirsistä tehty nuotio. Valkeakari. Piirtänyt Olle Homman.

sekä hiukan lientä kastikkeeksi. Sellaiselle yhteiselle seuruisaterialle oli jokainen kävijä tervetullut vieras».⁵

Aikoinaan lienee ollut tavallista, että kirkkoherra kävi joka päivä tai määrättyinä päivinä – parhaana sesonkina aamuin illoin – itse henkilökohtaisesti kalakentällä perimässä osansa, ja piti samalla lyhyen hartaushetken kalastajille. Kansa nähtävästi käsitti, että he antavat lohet uhrina juuri näiden rukousten edestä. Emäkirkolla tällainen käsitys tuotti kirkkoherralla vaikeuksia, koska kappalainenkin saattoi pitää kalakentällä rukouksen, vaikka hänellä ei ollutkaan oikeutta lohikymmenyksiin. Niinpä Jaakko Fellman kertoo huvittavana kansan muistelmana, jonka hän oli kuullut Kemijoen matkallaan 1825, miten eräs Kemin rovasti hyvin kauan sitten souti klo 5 aamulla läheiselle lohypadolle pitämään aamuhartautta. Mutta aamunvirku kappalainen souteli jo vastaan komea kasa lohia veneen pohjalla. Tällöin rovasti ei malttanut olla laushtamatta: »Varhainpa varis jaloilla.» Tähän kappalainen olisi muka vastannut: »ettei kokko kaikki sais, iso lintu ennättäis».⁶

Samassa matkapäiväkirjassaan Jaakko Fellman kertoo »koskimiesten» elämästä Taivalkosken kentällä ja mm. siitä, miten siellä entisaikainen lohen tilapäinen vaihtaminen kestitykseen oli muuttunut ammattimaiseksi ja epäterveeksi vaihtokaupaksi. Sinäkin kesänä oli Oulusta saakka tullut eräs merimiehen leski pitämään hyväksi ansiokseen kapakkaa lähes koko kalastuskaudeksi. Kyytimiehensä opastamana Fellman puhutteli eukkoa kapakkatuvan portailta, jolloin syntyi seuraavanlainen tilanteen selvittely.

»Kysyin eukolta, kuinka hänen laitton elinkeinonsa kannatti ja kuinka se oli hänelle sallittua. 'Miksi', eukko vastasi, 'minun vanhan lesken, jonka talonpojat ovat luvanneet ja melkein pyytäneet tulemaan tänne kesiksi, ei sallittaisi elättää

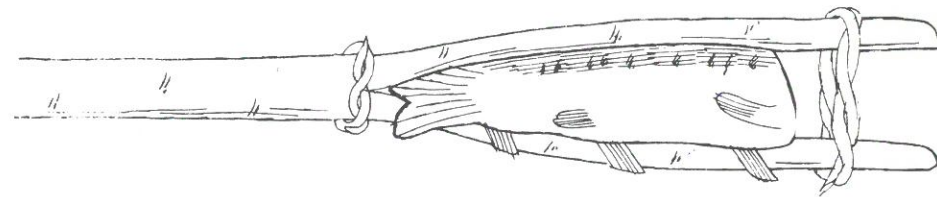
5 Fellman 1906, 306.

6 Fellman 1906, 321.

itseäni millä voin, miten tahansa se tapahtuu, tällä hyvien ihmisten luvalla ja suostumuksella; mutta nyt kauppani käy huonosti, kun pappi ja yksi kruununpalvelijoista ovat paikalla runsaasti varustautuneina samoilla tavaroilla kuin minä.» – Niinpä tämä nuori Fellman tavoitti myös virkakunnan edustajat ja antoi hyvät selostukset vanhasta tavasta: »Pyynnöstä oppaani vei minut heidän luokseen. Istuin kummankin luona hetken ja näin monen *koskimiehen* tulevan sisään kaloineen, joka kai tuotiin lahjana mutta jota vastaan hän sai korvaukseksi ryyppyn... ja renki oli heti valmiina kahvipannuineen tarjoten viinalla sekoitettua kahvia. Sen jälkeen koskimies poistui palatakseen jälleen pian takaisin uusi lahja mukanaan ja vastaanottaakseen uutta kestitystä. Jos pyynti oli suotuisa, he voivat kahdessa päivässä saada siten pari tynnyriä ja enemmänkin. Alun tähän kapakan kaltaiseen perimiseen, mikä tapahtui täysin avoimesti, ilmoitettiin olevan ikivanha. 'Kun esi-isämme kalastivat onnistuneesti', sanoi majatalonpitäjä, 'he tahtoivat mielellään kiittää tällä paikalla Jumalaa hyvästä saaliista, ja niin noudettiin tai kutsuttiin tänne sielunpaimen jonkin kerran kesässä pitämään jumalanpalvelus tällä hyvällä kalakentällä. He halusivat tätä, ja kukin toi papille enemmän tai vähemmän kalaa. Mutta nyt', hän sanoi, 'ei välitetä niin jumalanpalveluksesta kuin viinasta, minkä vuoksi mielellään nähdään, ettei pappi tule sunnuntaina; sillä silloinkin halutaan kalastaa, koska viinan kulutus on niin suuri että täytyy varastaa aikaa meidän Herraltamme. Mutta sen sijaan että pappi ennen tuli rukoillakseen Jumalaa, hän tulee nyt kestitykseen meitä ruumiin ilolla; sillä ellei papin kädestä tule ryyppyä, ei hänellekään anneta kalaa, ja niin kuin hän mittaa, niin myös hänelle mitataan. Ja yhtä hyvä kai on', hän lisäsi, 'että pappi saa koskimiesten kalan kuin oululaiset tai muut kapakanpitäjät. Nimismiehelle suomme myös kernaasti muutaman tynnyrin kalaa jotta hän on säyseä eikä yritä vahingoittaa meitä'. Täällä ollessaan pappi pitää aamu- ja iltarukouksen; mutta tavallisesti hän nykyään saapuu vain kerran tai korkeintaan pari kertaa kesässä.»

Viranomaisten taholta kiinnitettiin jo varhain vakavaa huomiota lohikentillä vietettävään elämään. Mm. rovastin tarkastuksissa 1780-luvulla oli syvästi valitettu sitä, mitä erityisesti irtolaisväen harjoittama väkevien juomien ja kahvin luvaton vaihtokauppa toi mukanaan: »kaikenlaista epäjärjestyä ja paheita, viettelemällä nuorisoa varsinkin pyhäpäivinä juopotteluun, haureuteen, peluuseen sekä muuhun lihalliseen ja hekumalliseen elämään pyhäpäivän häpäisemiseksi ja yleisön harmiksi». Vanhempiin asetuksiin vedoten maaherra Carpelan kielsi v. 1786 jyrkästi tällaiset puuhut lohikentillä ja määräsi kiellon perusteluineen

Kuva 195. Lohi tikulla tuettuna vartaan haarukkaan (Aino Hoikkalan mukaan).

jokaisen lohenpyyntikauden alussa saarnastuolista luettavaksi yhteisen kansan kuultavaksi ja noudatettavaksi.⁷ Sana näyttää ainakin osittain langenneen tienoheen, vaikka maaherra muistutti myös paikallisia virkamiehiä järjestyksenpidon laiminlyönneistä. Tältä pohjalta lienevät syntyneet »ojennusnuorat ja velvollisuudet, jotka tulevat vaariin otettavaksi . . . patoisäntämiehiltä».

Todellisuudessa elo ja olo lohikentällä on enimmäkseen ollut hyvin siistiä ja Pohjolan heleimmän kesäajan sävyttämää toivorikasta elämää. Muurolasta kerrotaan, miten poikamiehet, joilla karsinalla käyntien lomassa oli aikaa runsaasti, kutsuivat tuttavien tyttöjä ulompaakin vierailulle – heitä tuli vanhaa tapaa noudattaen kutsumattakin – ja miten siellä kauniissa luonnossa ja tuottavan pyynnin ääressä valoisaa iltaa istuttaessa moni pari löysi lopullisesti toisensa.⁸ Jouluksi saatiin jo häät.

3. Lohikentän palvottu isäntä

Muurolan padolta on merkitty muistiin lause: »Iso-isäntä se on, joka määrää» [lohisaaliin runsauden].⁹ Samasta muistiinpanosta käy välillisesti myös ilmi, että »isäntä» oli tyytyväinen, jos patomiehet saivat syödäkseen ensimmäiset lohet. Ruoan mukaan hän palkitsi. Ilmeisesti isäntä itsekin on aikoinaan samalla kertaa saanut runsaan lohiaterian.

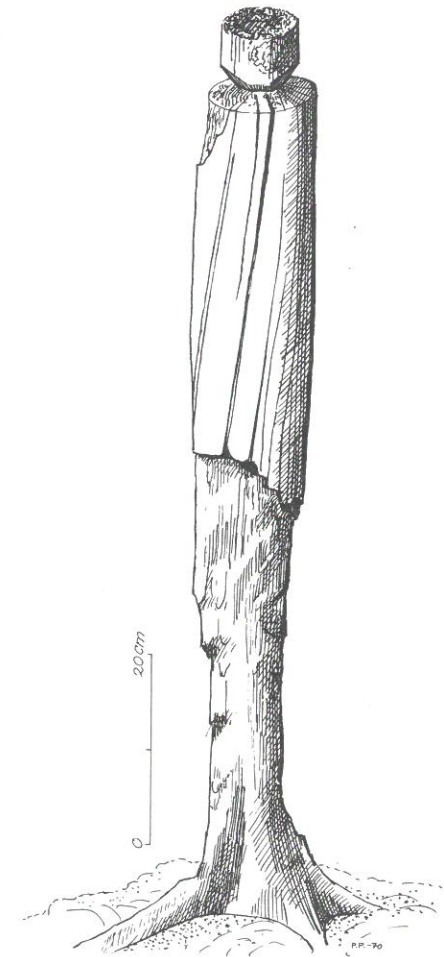
Muurolan lohikentän lähellä metsässä on todella vielä 1800-luvun alussa ollut puusta suureen kantoon veistetty ihmiskasvoinen »isäntä». Samanlainen on ollut myös Vaa- ja Kaisajoen suussa Tervolassa sekä Taivalkoskella Kemissä. Nämä kaikki ovat olleet erinomaisia lohenkalastuspaikkoja. Muurolan isännästä on säilynyt tarkka ja luotettava kuvaus, Jaakko Fellmanin kynästä. Se on syytä julkaista kokonaan.

»Olin silloin yhdeksännellä, kun vietin kesän [1803] täysihoidossa [Puustellin] upseerin virkatalossa [Muurolassa], ja kun olin aamulla lukenut päivän läksyt, sain mennä lohipadolle leikkiäkseni siellä samanikäisten talonpoikaispoikien kanssa. . . . Heti kentän yläpuolella levisi tiheä ja valtaisa kuusikko. Kun me pojat sattumalta olimme menneet metsään, vanha vakava ukko kielsi meitä ankarasti astumasta sinne ja joutumasta alttiiksi eksymiselle. Minä kävin uteliaaksi ja koetin saada muilta pojilta tietoa, miksei sallittu mennä sille suunnalle metsään, koska kerran saatiin esteettä juosta siellä kaikille muille tahoille ja kulmille. He tuntuivat tietävän syyn, mutta eivät kuitenkaan uskaltaneet kertoa. Pitkän harkinnan jälkeen sanoi kuitenkin vanhin joukosta, että seuruuden suuri *isäntä* oli siellä ja että lasten oli kielletty lähestymästä häntä. Mutta mitä ankarammin minua kiellettiin menemästä sinne, sitä enemmän minua halutti nähdä isäntä. Poika pysyi kuitenkin järkähtämättömänä. Seuraavana päivänä, kun muut pojat olivat kaikonneet

7 Malmgren 1869, 205–207.

8 Klemetti 1964, 65–66.

9 Klemetti 1964, 64.

Kuva 196. Lapinpatsas eli keripää. Tällaisia muistomerkkejä on tavattu useita eri puolilla Peräpohjolaa parhaiden pyyntipaikkojen lähetyvillä. Pöykkölän kotiseutumuseo, Rovaniemi. Piirtänyt Pirkko Ryömä.

jonnekin toiselle suunnalle, hän kuiskasi korvaani, että seuraisin häntä. Hän johti minut hyvin tiheän metsän läpi korkeintaan kahdenkymmenen sylen matkan avoimelle kentälle. Siinä oli 5–6 tuuman läpimittainen ja vähän meitä poikia korkeampi kanto. Sen ylempi osa oli muotoiltu ihmiskasvoiksi. Tämä oli nyt se hirvuinen pomo, seuruuden kunnianarvoinen isäntä. Poika tiesi kertoa, että varhain aamuisin, ennen kuin muut nousivat ylös, tuotiin jumalalle ruokaa, ja hän kiinnitti huomioni muutamiin vanhoihin tuokkosiini, joilla ruoka kannettiin. Hän mainitsi nimeltä myös ne henkilöt, joilla oli tämä luottamustehtävä, mutta tavasta, miten jumala käytti ruoan hyväkseen, sekä siitä, palvottiinko häntä ja miten, ei ollut puhetta. Jumalalla oli suussa varreton puupiippu, jossa oli vain vähäinen koveruus ja siinä hiukan tupakkaa. Pojan tietämän mukaan oli muuan Aatami, vallaton renki, tehnyt sen isännälle, mutta kun »Tukkisen äijä» aamulla tulee tänne, lisäsi poika, silloin kyllä Aatami saa nuhteita; sillä erästä toistakin, joka oli pannut tupakkaa isännän suuhun, hän oli ojentanut ankarasti. Jumalankuva seisojien pienellä ruohikkokentällä, joka oli vain muutaman kyynärän läpimittainen ja jota